

שיעור מורינו הרב שליט"א

בדיני פרוזבול

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

-קונטרס שבועי-

פרשת כי תבוא

תשע"ה

קובץ ל"ח (תקל"ט)

שנה י"ד

מכון מנחת אשר

להפצת תורתו של מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

ישמחה לב מבקשי ה'

בשמחה רבה אנו מודיעים לציבור מבקשי ה' שזכינו להוציא לאור את הספר

מנחת אשר

שיחות על המועדים

חלק ראשון

* אלול * ימי הסליחות * ראש השנה * שבת שובה *

* יום כיפור * סוכות * הושענא רבה * שמחת תורה *

* מאמר ההשגחה * מאמרי תפילה *

כמו כן שמחים אנו להודיע שאפשר להשיג את הספר

מנחת אשר

חידושי תורה על המועדים ח"א

* ראש השנה * יום כיפור * סוכות *

ניתן להשיגו בחנויות הספרים המובחרות

ובכל לילה בשיעורי מרן הרב שליט"א

לפרטים ניתן לפנות למשרדי המוסדות - רח' מירסקי 7, טל: 02-5022106

בברכת התורה, הנהלת המכון

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב מירסקי 7
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת כי תבוא בסוגיא דפרוזבול

א

בענין מוסר שטרותיו לבית דין וביסוד דין פרוזבול

הנה נחלקו רש"י ותוס' במכות (ג' ע"ב) בדין פרוזבול דלרש"י הוי כמוסר שטרותיו לבי"ד, וכ"כ בגיטין (ל"ב ע"ב) ובכתובות (פ"ט ע"א). והתוס' כתבו שם דתרי מילי נינהו. מוסר שטרותיו לבי"ד מה"ת אין השביעית משמטתו כמבואר בירושלמי (שביעית פ"י ה"א, כ"ט ע"א) דילפינן לה מקרא "את אחיך תשמט ידך ולא המוסר שטרותיו לבי"ד" ופרוזבול תקנת הלל הוא.

אמנם האחרונים כתבו דכונת רש"י אינו דמוסר שטרותיו לבי"ד היינו פרוזבול ותקנת חכמים הוא (וכמ"ש התוס' בגיטין בשיטת רש"י) אלא דיסוד תקנת פרוזבול בדין מוסר שטרותיו, דתיקן הלל שכל הכותב פרוזבול יהיה כאילו מסר שטרותיו לבי"ד אף שבפועל לא מסר להם שטרותיו ואין הבי"ד גובין את החוב אלא הוא עצמו גובה, אלא שתיקן הלל שיהיה כאילו מסר לבי"ד את שטרותיו. וזה הנראה כוונת הירושלמי (פ"י ה"ב, כ"ט ע"ב) "מכאן סמכו לפרוזבול שהוא מה"ת, ופרוזבול ד"ת הוא כשהתקין הלל סמכוה לדבר תורה" הרי דעיקר פרוזבול מה"ת אף דתקנת הלל הוא, וז"פ. וכבר כתב הריטב"א (במכות) לתרץ כך את דברי רש"י בדרך אפשר עי"ש. וגם בדברי הרמב"ם בפ"ט מהל' שמיטה ויובל הט"ו מבואר דבמוסר שטרותיו לבי"ד הבי"ד גובין את החוב ולא המלוה אבל בפרוזבול גובה הלואה שהרי כתוב בו שייגבנו בכל עת שירצה, וע"כ דתקנת הלל הוא דמי שכותב פרוזבול יחשב כמוסר שטרותיו לבי"ד.

והנה צ"ב בכל היתר מוסר שטרותיו לבי"ד דמה כח יש לבי"ד בזה ומאי שנא מכל המוסר שטרו לאחרים שייגבו לו חובו ומה שנא בי"ד משליח בעלמא, וכי כוח בי"ד יש בגביית חובותיהם של הבריות. ועוד צ"ב דמה ענין לבי"ד בגביית חובם של בנ"א ואטו

בדיני פרוזבול

יכול כל מלוה להטיל חובותיו על הבי"ד והלא נראה פשוט דבי"ד לא יקבלו על עצמם לגבות חובם של בנ"א בשאר ימות השנה ומ"ש שנת השביעית.

ובמושכל ראשון היה נראה דבאמת אין היתר במוסר שטרותיו לבי"ד אלא כשבי"ד נזקק לגבות חובותיו כדי להצילו מיד עושקו וכגון ביתומים או ההולך למדה"י מחמת אונס וכדו' דעל הבי"ד מוטל להציל את העשוק ולהשיב ממונו וכהא דהוי יד יתומים וכהא דטענינן ליתומים ולקוחות, ורק בכה"ג יש דין מוסר שטרותיו לבי"ד דאינו משמט. אבל באמת נראה פשוט מסתימת כל הראשונים דכל מלוה יכול למסור שטרותיו לבי"ד ואין השביעית משמטת חובו מדלא ביארו בעיקר דין זה דלאו בחדא מחתינן להו. ועוד דהקשו הראשונים למה תיקן הלל פרוזבול והלא יכול למסור שטרותיו לבי"ד הרי דבכל חוב יכול למסור שטרותיו לבי"ד ולא ישמטנו השביעית.

ועוד היה אפשר לטעון דדין תורה דמוסר שטרותיו לבי"ד מיירי במוסרם לבי"ד ממש כדי שבי"ד יגבו לעצמם, לצרכי הרבים או לצדקה וכדו' ולא שהבי"ד גובין לו למלוה. אך שני דרכים אלו נסתרים מפשטות דברי הראשונים והפוסקים דמשמע דדין כללי הוא שכל מלוה יכול למסור שטרותיו לבי"ד ע"מ שלא ישמטו חובותיו, כמבואר. ועיין תוס' (גיטין ל"ז ע"א) שכתבו בתירוץ אחד דכל תקנת הלל היתה ללמד את העם למסור שטרותיהם לבי"ד ומדבריהם מוכח דתקנה כללית היא לכל ולטובת המלוה, וא"כ צ"ב מה ענין בי"ד לחובות כל אחד ואחד.

וראיתי בחת"ס ובגרש ירחים (בגיטין דף ל"ו) שנתקשו מאוד ביסוד דין זה עד שכתב החת"ס שאין פשר להלכתא דא אא"כ דין מוסר שטרותיו לבי"ד משום הפקר בי"ד הוא. אך באמת נראה מדברי הראשונים דרך בפרוזבול אמרו הפקר בי"ד ולא בעיקר דין מוסר שטרותיו דהוי דין תורה. ולכאורה נראה יותר דהוי גזה"כ וחידשה תורה כל עיקר דין זה דהמוסר שטרותיו לבי"ד ודין מסויים הוא בשמיטת כספים דיכול למסור שטרותיו לבי"ד והבי"ד נעשים כבעלי החוב וגוביו וממילא אין המלוה עובר כיון דלא הוא הנוגש אלא הבי"ד, וכ"כ בגרש ירחים עי"ש.

ונראה בזה יותר דאף בתי הדין וחכמי ישראל שלפני הלל הזקן ראו שנמנעו העם מלהלוות ולפיכך החליטו בתי הדין לקבל חובותיהן של הבריות כדי להגבותן כדי שלא ימנעו מלהלוות ולהעמיד הדת על תלה, וכנראה שעדיין נמנעו מלהלוות עד שבא הלל והתקין פרוזבול. ולפי"ז הוי הא דמוסר שטרותיו לבי"ד מעין תקנה קדומה

בדיני פרוזבול

וכעין אוצר בי"ד בפירות שביעית שנועד לטובת הציבור להבטיח חלוקה ראויה לכלל הציבור, דו"ק בכ"ז.

ונראה ראייה לדרכנו מלשון המשנה (שם פ"י מ"ג) "זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות וכו'". דכבר כתב מהר"ץ חיות (מבוא התלמוד פרק י"ב) דחז"ל דקדקו בלשונם וכל מקום שאמרו תיקן הכוונה לתקנה ראשונה, וכל מקום שאמרו התקין מיירי כשראו שתקנה קדומה אינה עומדת במבחן ובאו לידי תקלה ולפיכך תיקנו תקנה חדשה.

ולפי דרכנו נראה, דלאחר שתיקנו למסור שטרותיהן לבי"ד ועדיין נמנעו מלהלוות התקינו תקנת הפרוזבול, ודו"ק בכ"ז.

ב

אמנם עדיין צ"ב בדין זה למה אין הבי"ד עובר בלאו ועשה בגביית החוב ומאי שנא בי"ד מכל ישראל, ואין לומר דכיון דלא הם הלוו אלא המלוה אין עליהם איסור דאטו הלוקח שטר חוב מחבירו אינו מצווה בשמיטת כספים. וצריך לומר דשאני בי"ד מאדם דעלמא ואין הם בכלל "בעל משה" ואפשר דזה גופא ידעין מכל עיקר דין מוסר שטרותיו לבי"ד דהוי גזה"כ.

אך בריטב"א מכות (ג' ע"ב) מבואר דרך אחר בכל עיקר דין זה וז"ל "ודאי כל שמוסר שטרותיו ממש לבי"ד מדאורייתא אינו משמט דהא נגוש ועומד הוא". ומבואר בדבריו דלא משום דשאני בי"ד ממלוה דעלמא לגבי איסור זה אלא דאין בזה לאו דלא יגוש כיון דנגוש ועומד הוא, וצ"ל דאף דקיי"ל שטר העומד לגבות לאו כגבוי דמי שטר שנמסר לבי"ד שאני דהוי כגבוי וכנגוש. ובאמת אין לדמות מה דהוי כנגוש לענין לאו דלא יגוש למה דנחלקו אם כגבוי דמי למילי אוחרי וכך מבואר גם ברשב"ם (ב"ב דף ס"ו ע"א) לפירוש אחד דחוב הנמסר לבי"ד הוי כנגוש עי"ש.

וכך מצינו ברבים מן הראשונים כסברת הריטב"א דהנה במה דמבואר בגיטין (ל"ז ע"א) דאין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע כתבו התוס' דכיון דאין דרך להלוות למי שאין לו קרקע ומילתא דלא שכיחא הוא לא תיקנו בו תקנת פרוזבול. והר"ן הביא בשם הר"ש טעם אחר בזה דאין החוב נחשב כנגוש וכגבוי אלא אם יש ללוה קרקע וכן הוא ברשב"ם ב"ב (ק"נ ע"א) וכ"ה ברע"ב (פ"ג מ"ו ממסכת פאה), עי"ש. וכתב

בדיני פרוזבול

הר"ן דיש נפ"מ בין טעמי התוס' והר"ש אם בעינן שיהא ללוה קרקע רק בשעת ההלוואה או אף בשעת השמיטה דלפי טעם התוס' אין הדבר תלוי אלא בשעת ההלוואה אך לפי טעם הר"ש צריך שיהא לו קרקע בשעת חלות השמיטה דבעינן שיהא כגבוי באותה שעה, הרי מבואר גם בדעת הר"ש דכל דין פרוזבול (שהוא כדן מוסר שטרותיו לבי"ד מדרבנן) משום דהוי כגבוי ונגוש, וכך דעת הרשב"ם והרע"ב. (אך ברע"ב שם משנה ג' כתב דאין השביעית משמטת במוסר שטרותיו לבי"ד משום דאין בית דין "בעל משה" עי"ש).

ג

אמנם נראה דבסברא זו דחידשו הריטב"א והר"ש יש שני דרכי הבנה דחזינן בריטב"א בגיטין שכתב להדיא שלא כדברי הר"ן אלא דסגי בכך שהיתה לו קרקע בשעת ההלוואה ואף שאין לו קרקע בשעת חלות השמיטה כיון דמאותה שעה כבר כנגוש הוא. וצריך ביאור בדבריו דהלא בשעת חלות השמיטה אינו כנגוש כיון דבאותה שעה אין ללוה קרקע ומה לן במה שהיה כגבוי בשעת ההלוואה. ונראה דנחלקו הריטב"א והר"ש בגדר זו דשטר שנמסר לבי"ד הוי כנגוש ולפיכך אין השביעית משמטתו, דלדעת הר"ן אין זה אלא לענין זה דאין איסור בגביית החוב דהוי כאילו אינו מחוסר גוביינא ואין גביית החוב בכלל נגישה, ולפי הבנה זו שפיר כתב דאם אין לו קרקע בשעת השמטת החוב ולא הוי כנגוש באותה השעה השביעית משמטתו דקרינן ביה לא יגוש. אך הריטב"א נקט בזה דרך אחר והוא דשטר שנמסר לבי"ד הוי כאילו נגבה ממש וכאילו באו המעות ליד הלוה וחזר והפקידם ביד המלוה וכבר אין עליהם שם חוב. ולפי"ז מובן דאין הדבר תלוי כלל בשעת חלות השמיטה דכיון דבשעת הלוואה היתה לו קרקע הוי כאילו כבר נגבה באותה שעה ושוב אין השביעית משמטתו.

ושמחתי בראותי בגדולי תרומה (בשער מ"ה חלק א' סי' י"ז) שכתב דאין הדבר תלוי אלא בשעת כתיבת הפרוזבול דכשכותב הפרוזבול חשבינן כאילו עתה מחדש נעשית ההלוואה על ידי הבי"ד שנעשו הם מלוים ללוה על סמך הקרקע שכבר לעת כזאת הוא אצל הלוה, וכונתו כסברתינו הנ"ל, אך בסו"ד כתב דצריך עוד להתיישב בזה עי"ש.

בדיני פרוזבול

ד

ומדברי הרמב"ם למדתי דרך שלישית בכל דין פרוזבול ולשיטתו אין יסוד התקנה משום דהוי כאילו מסר שטרותיו לבי"ד אלא תקנה הוא שע"י מסירת מודעא לבי"ד אין השביעית משמטתו וכשהוא כותב מוסרני לכם אין הכונה למסירת החוב אלא למסירת מודעא דז"ל בפיה"מ (פ"י משביעית משנה ד') "מוסר אני לכם, אני מעיד אתכם על כך וכך", וכן תיקן הלל שע"י מסירת מודעא זו והעדאת הדיינים על כונתו לגבות חובו הותרה גביית החוב ובטלה השמטת כספים ואין זה ענין כלל למוסר שטרותיו לבי"ד דהוי מה"ת, ודו"ק בזה.

אמנם שיגרת ההבנה בדברי הפוסקים והאחרונים דכונת הפרוזבול הוא מסירת השטרות והחובות לבי"ד ולשון זה "מוסרני לכם" כונתו למסירת השטרות לבי"ד, וכך מוכח משיטת בעה"ת בשער מ"ה סימן י"ז שכתב דפרוזבול נותן המלוה לבי"ד קרקע במתנה ומוסר להן שטרותיו אגב הקרקע וכל זה כתוב בפרוזבול, וכ"כ בפירוש רבנו גרשום (ב"ב כ"ז ע"א) ומבואר להדיא לשיטתם דיסוד גדר פרוזבול הוא דהוי כמוסר שטרותיו לבי"ד עד שהצריכו להקנות את השטרות לבי"ד אגב קרקע.

ונראה דפירוש "מוסרני לכם" אם כונתו למסירת השטרות או למסירת מודעא תליא בשתי גירסאות. דלגירסא דידן במשנה שם בשביעית מוסרני לכם וכו' שכל חוב שיש לי שאגבנו וכו', משמע דאין פירוש מסירת החובות אלא מסירת מודעא כפי' הרמב"ם, דהלא אינו מוסר את החובות אלא מוסר לבי"ד שכל חוב שיש לי שאגבנו וכו', ואכן זה גירסת הרמב"ם שם בהלכה י"ח "שכל חוב שיש לי וכו'". אבל לגירסת הטור בסי' ס"ז שגורס "כל חוב שיש לי" משמעותו שמוסר את החובות, ודו"ק כי קצרתי.

אמנם צ"ע לפי"ז דכיון שאין כאן מסירת שטרות מה זה ענין להפקר בי"ד שאמרו בגיטין (ל"ו). ולכאורה הרמב"ם לשיטתו שנקט להלכה כאביי דאין הפרוזבול משום הפקר בי"ד וכפי שנתבאר לעיל סימן י"ט. אך אפשר עוד לפי מה שנתבאר לעיל (שם אות ב') ביסוד גדר הפקר בי"ד דיש כח ביד חכמים לתקן כרצונם בכל דיני הממונות שבתורה, ולפי"ז גם בני"ד יש כח בידם לתקן ולאלם זכות המלוה שחובותיו לא תשמטנה בשביעית, ודו"ק בזה.

בדיני פרוזבול

ה

והנה דנו האחרונים אם יכול לעשות פרוזבול על ידי שליח. מהריק"ש (בהגהותיו לחו"מ שם סעיף י"ט) ובתשובותיו אהלי יעקב (סי' ר"צ) כתב דלא מהני משום דהוי מיילי ולא מימסרין לשליח והאחרונים כתבו דבודאי מהני דמיילי מימסרין לשליח ראשון, ואין דברי המהריק"ש מכוונים אלא לשיטת המהרי"ט (ח"א סי' קכ"ז) דלא מהני שליח להקדיש דמיילי לא מימסרין לשליח, עיין בברכי יוסף שדן בזה (או"ח סימן תל"ד סק"ה).

ויש לדון בזה לכאורה לפי דרכי ההבנה ביסוד דין פרוזבול, דאם צריך בו להקנאת החובות והשטרות ממש לבי"ד לא הוי מיילי דהרי הוא ככל שליח להקנאת חפץ וכדו' דלא הוי מיילי (ואף הקצות שכתב בסי' רמ"ד ס"ק א' דשליח מתנה הוי מיילי לא כתב כן אלא לשיטת הקדוש מרדוש דכל שהשליח תלוי ברצון אחרים הוי מיילי וביצוע השליחות במתנה תלוי ברצון מקבל המתנה אבל לול"ד הקדוש לא הוי מיילי כיון שהוא שליח להקנות (עיין מש"כ בזה במנחת אשר לגיטין בסי' ס"ג ואכמ"ל), ובני"ד לא הוי מיילי אף לשיטת הקדוש מראדוש דבודאי הבי"ד יכתבו לו פרוזבול ויקבלו חובותיו כתקנת הלל, אבל אם כל מהות הפרוזבול אין בו הקנאה אלא מסירת מודעא בלבד באמת אפשר דהוי מיילי.

אך יותר נראה דאם הוי מסירת מודעא ל"צ בזה דין שליחות אלא הוי כמעשה קוף בעלמא וכמו שאדם יכול לשלוח שליח למסור לבי"ד שאר מודעות.

ועוד דנו האחרונים אם מהני זכיה בכתיבת פרוזבול שלא מדעת המלוה, ולכאורה מהני מדין זכין לאדם שלא בפניו אך לפימש"כ הקצוה"ח (סי' רמ"ג ס"ק ח') דלא מהני זכיה להוציא מרשותו של אדם וכ"כ בשו"ת עמק יהושע (סי' כ"א) לכאורה לא מהני בזה זכיה. וכע"ז דנו האחרונים לגבי מכירת חמצו של אדם שלא בפניו והארכתו בכ"ז במק"א. וגם בנידון זה יש לדון לפי שני הדרכים הנ"ל דלשיטת הרמב"ם אין כאן הוצאה מרשותו אבל לשיטת שאר הראשונים הנ"ל דהוי מסירת שטרות לבי"ד הוי זכין מאדם דלא מהני ודו"ק בכ"ז כי קצרתי.

והנה נשאלתי אם מהני פרוזבול בהקפת חנות לענין שאם יזקוף אח"כ במלוה שלא ישמטנו השביעית. ולכאורה נראה פשוט דמהני בזה הפרוזבול דאף דפרוזבול המוקדם לא מהני ואינו יכול למסור לבי"ד אלא חובות שיש בידו בשעת כתיבת

בדיני פרוזבול

הפרוזבול ולא חובות שעדיין לא באו לעולם מ"מ הקפת חנות שיעבוד הוא ודבר שבא לעולם הוא ולמה לא יהני בו פרוזבול לכשיזקף עליו במלוה שלא תשמטנו שביעית. אך לפי המבואר אפשר דלא מהני פרוזבול אלא בחובות שהם בני השמטה בשביעית דבהני חובות נתחדשה הלכה דמוסר שטרותיו לבי"ד ולא בחובות שאינם בני השמטת כספים ולגביהם אין כלל גדר מסירת שטרות לבי"ד, דשנת השביעית ושאר השנים אחת הן לגבי חובות שאין בהם דין שמטת כספים ואין הבי"ד מקבלין חובותיהם כנ"ל, וצ"ע עדיין בזה, ודו"ק כי קצרת.

ו

הנה בעיקר דין פרוזבול ושמטת כספים, נאמרו ג' דרכים בראשונים, דעת רש"י בכ"מ דדבר אחד הם ומוסר שטרותיו היינו פרוזבול, כ"כ במכות (ג' ע"ב), כתובות (פ"ט ע"א), גיטין (ל"ב ע"ב ול"ו ע"א) וכ"כ הרשב"ם בב"ב (ס"ו ע"א). והתוס' במכות (שם) תמהו עליו ממה דמשמע במשנה בשביעית פ"י דתרי מילי נינהו. ועוד הקשו עליו מהמבואר בספרי דמוסר שטרותיו לבי"ד מה"ת אינו משמט דחשיב "של אחיך בידך", ופרוזבול הרי תקנת הלל הוא. ומשו"כ כתבו התוס' והר"ן (בגיטין שם) דתרי מילי נינהו ומוסר שטרותיו לבי"ד מה"ת אינו משמט ובפרוזבול תיקנו שיחשב כאילו מסר שטרותיו לבי"ד אף שלא מסרן בפועל. ודרך שלישית כתבו בזה התוס' בגיטין (ל"ו ע"א) דגם פרוזבול מה"ת היא דהוי כמוסר שטרותיו ממש ומה שהקשו שם בגמ' "מי איכא מידי דמה"ת משמט ואתי הלל ותיקן דלא תשמט" היינו דלא היה לו לתקן לעקור לגמרי מצות שמטת כספים מה"ת עיי"ש.

וכבר כתבתי לעיל (אות ד') ובמנחת אשר לגיטין (סי' נ"ח) דלהרמב"ם יש בזה שיטה מחודשת ולשיטתו אין קשר בין פרוזבול למוסר שטרותיו כלל דבפיה"מ (שביעית פ"י) כתב לפרש "מוסרני לכם מעיד אני אתכם על כך וכך". הרי דלא פירש מוסרני לכם שהוא מוסר את השטרות והחובות אלא מסירת מודעא בעלמא יש כאן וכך תיקן הלל שע"י מסירת מודעא יהיה מותר לו לגבות החוב ואין זה ענין כלל למוסר שטרותיו.

ובעיקר היתר הפרוזבול כתב רש"י בכתובות שם "הלל התקין פרוזבול כדי שלא תשמט שביעית שמוסר שטרותיו לבי"ד שיגבו מן הללו חובו כל זמן שיתבענו, דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש שאינו תובעו כלום אלא הבי"ד תובעו שהפקירם היה

בדיני פרוזבול

הפקר והם יורדים לנכסיו". וצ"ב, דאם בי"ד הם הנוגשים ולא הוא מה צריך בזה להא דהפקר בי"ד, ומה ענין הפקר זה. ויש לומר בזה ג' דרכים: א. המלוה אינו עובר בלא יגוש כיון שהוא אינו נוגש אלא הבי"ד, והבי"ד אינם עוברים משום שאין הם גובים את החוב של ההלוואה אלא מחדשים חוב חדש מכח הפקר בי"ד ובחוב מחודש זה אין דין השמטת כספים. ב. באמת רחוק לומר שחידשו שיעבוד מחודש בכח הפקר בי"ד, אלא כונת הדברים, דלכאורה צ"ב מה בכך שהבי"ד הם הנוגשים והלא אינם נוגשים אלא בכוחו ובשליחותו ובמה הם שונים מהגובה חובו ע"י שליח, וכי אינו עובר בלא יגוש. אלא ע"כ צ"ל דאין הבי"ד נוגשים בשם המלוה, אלא כאילו הם עיקלו חוב זה לעצמם ונעשו עליו בעלים, ומשו"כ אין כאן לא יגוש. והסיבה שאין הבי"ד עוברים משום שלא הוטל הלאו אלא על בני האדם ולא על בי"ד כמוסד וסמכות, ואפשר עוד שאין לאו זה אמור אלא במלוה או מי שבא מכחו כגון שליח או לוקח ולא על בי"ד שבכח עצמם קנו חוב זה לעצמם מדין הפקר בי"ד, ודו"ק בזה.

ג. אמנם הנראה עיקר בזה, עפ"י מה שביארתי לעיל סימן י"ט אות ב' בעיקר גדר הפקר בי"ד דלא זו בלבד שיש בכחם לא רק להפקיר אלא גם לתת ולהקנות אלא יתירא מכך, דגדר זה יסודו, דהתורה נתנה כח לבי"ד לעשות בממונו של עולם כרצונם וכחפצם וכאילו הם בעלים וכל תקנותיהם בעניני הממון כעיקר דין תורה הם, וכשאמרו דקנינים דרבנן מהני משום הפקר בי"ד אין כונת הדברים דבשעה שיעשה האדם מעשים אלו הופקר הממון מאז ע"י כח הבי"ד, אלא שחידשו שמעשים אלו יועילו בעצמותן לחדש בעלות כאילו היו קניני התורה, ואף זה מכח הפקר בי"ד דממונם של בנ"א בידם לעשות בו כרצונם.

וזה ביאור מה שאמרו גם בסוגיין דמכח הפקר בי"ד תיקנו בכל פרוזבול שיהא כמוסר שטרותיו לבי"ד, ולשי' רש"י במכות דמכח הפקר בי"ד אמרו דכשמוסר שטרותיו לבי"ד לא ישמט החוב, ודו"ק בזה כי קצרתיו.

ז

והנה הראשונים הוכיחו מהספרי דמוסר שטרותיו לבי"ד מה"ת אינו משמט דנתמעט מ"את אחיך תשמט ידך, ולא של אחיך בידך". אך התוס' כתבו דאפשר דעיקר דרשה זו למעט מלוה על המשכון ומוסר שטרותיו אגב גררא נקטיה עי"ש. אך באמת שני דינים אלה לא נשנו בספרי בהדי הדדי כלל, ושתי פסקאות ושתי דרשות

בדיני פרוזבול

הם, ועל מוסר שטרותיו לבי"ד לא נאמר כלל לשון זה ולא של אחיך בידך עי"ש, וניחא לי בזה, דבאמת מבואר בדברי רש"י טעם אחר בפרוזבול ולא משום דהוי כגבוי, ולכאנ' מבואר להדיא בספרי דהוי כגבוי וכשל אחיך בידך, אך באמת לא מצינו לשון זה אלא במלוה על המשכון בלבד ולא במוסר שטרותיו כמבואר.

ח

צריך לי עיון גדול בשיטת התוס' (בגיטין ל"ו ע"א) דעצם דין פרוזבול מה"ת היא דבכלל מוסר שטרותיו לבי"ד הוי והלל לא תיקן אלא הנהיג לעשות פרוזבול ולמסור השטרות לבי"ד, א"כ למה צריך בי"ד חשוב דאליהם לאפקועי ממונא וכו' מה הפקעת ממון יש כאן והלא מדין תורה מהני, והא לא קשיא לן במה שאמרו אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חבירו אא"כ גדול הימנו וכו', דאף במנהג שייד כלל זה וכמבואר להדיא ברמב"ם פ"ב מממרים ה"ב אך מ"מ הפקעת ממון אין כאן, וצ"ע.

בדיני פרוזבול

ב

בדיני שמיטת כספים ופרוזבול

הנני במענה קצר על השאלות שכת"ר ביקש בהם את חו"ד.

א

אם אזלינן בתר הזמן דארץ ישראל או דחו"ל

במה ששאל לדעתי בשמיטת כספים בחו"ל, במדינות המערב המתאחרים ליכנס לראש השנה אחרי התקדש החג בארץ ישראל, האם צריכים הם להקדים ולכתוב את הפרוזבול לפני קץ שבע שנים בארץ ישראל או שמא אין הדבר תלוי אלא במקומו וזמנו ולא בארץ ישראל תליא מילתא.

והבאת את מש"כ בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רצ"א) דאפשר דבארץ ישראל תליא מילתא כיון ששמיטת כספים תלוי בשמיטת קרקע שנוהגת רק בארץ ישראל, ובחזון עובדיה על שביעית (עמוד פ') כתב שראוי לחוש לכך לכתחלה.

אך בעיני סברא זו תמוהה ומהי"ת לחדש דאזלינן בתר הזמן בארץ ישראל, ולכאורה נראה פשוט דאם המלוה והלוה יושבים בחו"ל השביעית משמטת לפי הזמן במקום מושבם, ואין כל משמעות במה ששמיטת כספים אינה נוהגת אלא בזמן ששמיטת קרקע נוהגת.

אמנם מה שיש להסתפק בזה, כאשר המלוה דר באר"י והלוה בחו"ל או לחלופין כאשר הלוה באר"י והמלוה בחו"ל האם אזלינן בתר מלוה או בתר לוה. ובמנחת שלמה (ח"א סימן מ"ז אות ב') כבר נסתפק בזה.

ולכאורה מסתבר דכיון דמצוה זו על המלוה רמיא ולא על הלוה, דבין מ"ע ובין הל"ת למלוה ניתנו בדידיה תליא מילתא.

בדיני פרוזבול

וביותר נראה כן לפי שיטתי דאין שמיטת כספים אפקעתא דמלכא, אלא מצוה על המלוה וחובת גברא לעזוב את חובותיו וכמבואר במנח"א על שביעית (סימן י"ח), ודאי מסתבר דאין הדבר תלוי אלא במקום מושבו של המלוה.

ב

נשים בשמיטת כספים ובפרוזבול

ובמה ששאל כיצד ינהגו נשים למעשה בכתיבת פרוזבול. האם יכתבו לעצמן או שיכולות לסמוך על הפרוזבול שכתב הבעל.

הנה בשו"ת ראשית ביכורים (ח"ב סי' א') דן אם נשים מצוות בשמיטת כספים משום דהוי מצ"ע שהזמ"ג.

אך להדיא איתא בשו"ע (חו"מ סימן ס"ז סעיף כ"ה) "כותבים לאיש על נכסי אשתו, ולאשה על נכסי בעלה וכו'".

הרי לן דגם אשה צריכה לכתוב פרוזבול, וע"כ שגם היא בכלל שמיטת כספים.

ובאמת לא מצינו במשנה (שביעית פ"י מ"ו) אלא דכותבין לאיש על נכסי אשתו ולא שכותבין לאשה על נכסי בעלה, אלא שבירושלמי (פ"י ה"ג, שם ל' ע"א) איתא:

"מהו לכתוב לאשה על נכסי בעלה נשמעינא מן הדא וכן ליתומין על נכסי אפטרופין". והטור הביא דין זה מן הרא"ש (גיטין פ"ד סימן ט"ו) שהביאו מן הירושלמי.

והגרמ"ז איטנגא בגליון הש"ס שם כתב דכך מפורש בתוספתא (שביעית פ"ח), וכתב שלדעתו גירסא מוטעית היא וצ"ל כמו שכתוב במשנה שכותבין לאיש על נכסי אשתו. ובאמת מסתבר כדבריו דאל"כ תמוה הדבר, שלא כתוב בתוספתא שכותבין לאיש על נכסי אשתו וכמו שאמר רבי חוצפית במשנה, ותחת זאת כתוב בתוספתא בשם רבי חוצפית שכותבין לאשה על נכסי בעלה, עי"ש.

ומ"מ הרמב"ם לא כתב הלכה זו, אך אין זו משום דס"ל דאין שמיטת כספים נוהגת באשה, אלא משום דס"ל דכותבין לבעל על נכסי אשתו משום שהוא אוכל פירות מנכסיה אבל אין סברא לכתוב לאשה על נכסי בעלה.

בדיני פרוזבול

ובאמת יש להוכיח מגמ' מפורשת בגיטין (י"ח ע"א) "מאימתי כתובה משמטת וכו'", הרי לן דכתובה משמטת כתובת אשה וע"כ דגם אשה מחוייבת במצוה זו. והרמב"ם הביא הלכה זו (הל' שמיטה ויובל פ"ט הי"ג).

ומ"מ נראה ברור ששמיטת כספים נוהגת גם באשה, וכבר הקשו האחרונים דלכאורה הוי מצ"ע שהזמן גרמא כנ"ל.

ובספר המקנה (קידושין ל"ד ע"א) כתב דכיון דאם עברה השביעית על החוב לעולם מצווה המלוה להשמיט את החוב אין זה מצ"ע שהזמ"ג. וכעין מש"כ התוס' (קידושין כ"ט ע"א) דאין המילה מצ"ע שהזמ"ג כיון שמיום השמיני והלאה לעולם מצוה זו רובצת על האדם, עי"ש.

וכבר הארכתי במק"א בדברי הראשונים (עיין ר"ן קידושין ל"ד) במקום שיש מצ"ע ול"ת דתלוי אם הוי בקו"ע או בשוא"ת, ואכמ"ל.

אך בעיקר הדברים, הנה אם שביעית אפקעתא דמלכא היא והחובות נפקעים ובטלים מאליהם לכאורה פשוט דאין לחלק בין איש לאשה. אך באמת נראה דאף לפי מה שנתבאר בדברינו (מנח"א שביעית סימן י"ח) דאין החובות בטלים כלל אלא שמצוה על המלוה לעזוב את החוב ולהתעלם מגבייתה, מ"מ נראה דבמצוות שבממון נשים חייבות אף אם זמ"ג, ולא ניתנה פטור מצ"ע שהזמ"ג אלא במצוות שבין אדם למקום ולא במצוות שבין אדם לחבירו.

ומה מאוד שמחתי כשראיתי בגליוני הש"ס להגאון המופלא הגר"י ענגיל בגיטין (י"ח ע"א ד"ה מאימתי) שפלפל בזה בקצירת האומר כדרכו בקודש וכתב בתו"ד את כל הנ"ל, עי"ש.

ואחר שנתבאר דודאי שמיטת כספים נוהגת אף בנשים יש לעיין האם נשים צריכות לעשות פרוזבול.

והנה מעולם לא שמענו דנשים עושות פרוזבול, אך לא שמענו אינו ראיה, ואפשר דאין זה אלא משום דבשנים עברו מילתא דלא שכיחא היה שנשים היו להן ממון ועסקים משלהן וחובות משלהן, משא"כ בימינו שענין זה מצוי מאוד.

בדיני פרוזבול

אך הנראה בזה לענ"ד, דכשם שאשה מפרישה חלה ותר"מ בתוך ביתה, אף שאין העיסה והפירות שלה, ואף שהבעל לא מינה אותה באופן מפורש להיות שליחו, כיון שכך מנהג העולם דהאשה מתעסקת בלישה ואפיה והכנת האוכל וסתמא דמילתא הוי כשליחו ממש. ועוד דעד כאן לא נחלקו הפוסקים אלא במרשתת (עיין ט"ז וש"ך יו"ד סימן שכ"ח סק"ב, וקצוה"ח חו"מ סימן רמ"ג ס"ק ח'), אבל באשתו פשיטא שדינה כבעלים ממש, כך נראה דבכל ענין שבו איש ואשתו נזקקין לבית דין, הבעל הוי כשליח אשתו אף שלא נתמנה בפירוש להיות שליחה.

כך לגבי מכירת חמץ וכך לגבי עשיית פרוזבול, כל כבודה בת מלך פנימה ואין דרך נשים להתעסק בדינא ודיינא והבעל שליחה בכל כגון דא.

אך מ"מ על הבעל להדגיש בפרוזבול שהוא מוסר לבי"ד גם חובות שיש לאשתו ולא רק חובותיו הוא, ומ"מ עדיף טפי שהאשה תבקש אכן מבעלה לכלול גם חובותיה בפרוזבול או לכתוב פרוזבול על שמה.

ג

חשבון בנק אם שביעית משמטתו

ובמה ששאל במי ששכח לעשות פרוזבול, ויש לו חשבון בנק מה יעשה עם הכסף שבחשבון שלו, וכי איך יאמר לבנק משמט אני ולמי יאמר זאת.

הן ידעתי שרבים מגדולי הזמן נקטו דכסף המופקד בחשבון בנק דינו כהלוואה, שהרי מצד אחד הלוואה יש כאן דאין הכסף מונח בחדר האוצר של הסניף המקומי אלא הבנק משקיע כספים אלה, ומשלם ריבית לבעל החשבון.

אך לענ"ד כסף זה הוי ככסף בעין ממש, וכך כתבתי גם לגבי דיני נחלות דכסף שבחשבון בנק הוי מוחזק ולא ראוי ובכור נוטל בו פי שנים. (עיין מנחת אשר שו"ת ח"א סימן ק"ט – ק"י).

דכיון שאין זה מחוסר גוביינא והמפקיד יכול בכל עת ובכל שעה להוציא כסף זה, ובעיני בנ"א הרי זה ככסף בעין, כך גם דין התורה. ואף שאין בחשבוננו כסף בעין, במערכת הפיננסית בזמנינו מספרים אלה כסף המה. וכי יעלה על הדעת דהמזייף

בדיני פרוזבול

חתימת אדם ומוציא כסף מחשבונו דינו כשורף שטרותיו והוי גרמא בניזקין ונצטרך להתפלפל בדינא דגרמי. וע"כ דהוי כגונב ממונו ממש, וז"פ.

ומשו"כ נראה בעיני דהוי ככסף בעין ולא כהלוואה ואין השביעית משמטתו.

אמנם יודע אני שדברי מחודשים ויש מחברי החולקים עלי, אך לגבי ני"ד נראה דאף אם לא נפליג לומר דהוי כממון בעין ממש. מ"מ נראה דאין השביעית משמטת דעדיף מפסק בי"ד דהוי כגבוי ואין השביעית משמטתו כמבואר בשו"ע (סימן ס"ז סעיף ח'), ועדיף אף ממלוה שיש עליה משכון דאין השביעית משמטתו (שם סי"ב), דכסף שיש בחשבון בנק הוי כגבוי ממש וכמונח בכיסו, ולא מחוסר גובינא.

וכל זה ברור ופשוט לענ"ד.

ד

אם שביעית משמטת הלוואה כאשר יש ביד המלוה צ'ק שהגיע זמן פרעונו

הנה שאלה זו נחלקו בו גדולי הזמן.

בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן ט"ו) נקט דמסירת צ'ק הוי כפרעון ממש כיון שאסור עפ"י חוק לבטלו. וכעין דבריו כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' רצ"א) דכיון דצ'ק הוי עובר לסוחר ויכול להעבירו לאחרים הו"ל כאילו כבר שולם החוב.

ומאידך דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (כמבוא בספר שמיטת כספים כהלכתה לידי"נ הגרש"א שטרן שליט"א – שביבי אש סי' י"ב) והגר"ע יוסף (חזו"ע פרוזבול עמוד י"א) דהוי ככל חוב דעלמא והשביעית משמטתו.

ובאמת כבר דנו גדולי עולם בכעין זה לפני כמאה וחמישים שנה לגבי שטרי ממרני אם הוי כגבוי לענין שמיטת כספים והלכות נוספות, עיין שואל ומשיב (מהדורא חמישאה סימן ע"א) ונחל יצחק (חו"מ סימן י"ב ענף ד'). אך שונה ממרני מהצ'ק הנהוג בזמנינו, דבשטר ממרני מתחייב הלוח לשלם לכל המוציא את השטר, אך לעולם מי שהשטר בידו צריך לגבותו מן הלוח, משא"כ בצ'ק שאין המוחזק בו צריך לתבוע מן הלוח ולעמוד עמו בדינא ודיינא אלא פודה את הצ'ק בבנק. ומשו"כ נראה דבצ'ק מסתבר טפי לומר דהוי כגבוי בידו.

בדיני פרוזבול

ונחזה אנן.

הנה נחלקו בגמ' (גיטין ל"ז ע"א) אם שביעית משמטת מלוה שיש בה אחריות נכסים, וז"ל:

"תנן התם השביעית משמטת את המלוה, בין בשטר בין שלא בשטר. רב ושמואל דאמרי תרוייהו בשטר, שטר שיש בו אחריות נכסים, שלא בשטר, שאין בו אחריות נכסים, כל שכן מלוה על פה. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו בשטר, שטר שאין בו אחריות נכסים, שלא בשטר, מלוה על פה, אבל שטר שיש בו אחריות נכסים, אינו משמט... קריביה דר' אסי הוה ליה ההוא שטרא דהוה כתיב ביה אחריות נכסים, אתא לקמיה דר' אסי, אמר ליה משמט או אינו משמט, א"ל אינו משמט, שבקיה ואתא לקמיה דר' יוחנן, א"ל משמט. אתא ר' אסי לקמיה דר' יוחנן, א"ל משמט או אינו משמט, אמר ליה משמט, והא מר הוא דאמר אינו משמט, א"ל וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, א"ל והתני' כוותיה דמר, א"ל דלמא ההיא בית שמאי היא, דאמרי שטר העומד לגבות כגבוי דמי".

הרי לן דאף ר' יוחנן דס"ל אינו משמט, למעשה פסק דמשמט, וכך פסקו כל הראשונים.

ובשו"ת מהרי"ק (שורש צ"ב) פסק כר"י ור"ל דאין השביעית משמטת. וכבר תמה עליו הבית יוסף דהלא כל גדולי הראשונים הרמב"ם, הרמב"ן, הרשב"א והרא"ש פסקו כרב ושמואל וכך פסקו הטור והשו"ע (בסעיף ב').

אמנם הרמ"א (סעיף א') בבואו ליישב המנהג שלא חישו לשמיטת כספים בזמנו רמז בין השאר לשיטת המהרי"ק דשמא סמכו על שיטתו. אך להלכה הסכים גם הרמ"א לדעת השו"ע דשביעית משמטת גם מלוה שיש עליה שטר שיש בו אחריות נכסים.

אך מאידך אין השביעית משמטת מלוה שיש עליה משכון כמבואר (בסעיף י"ב), וכתב שם הסמ"ע (ס"ק כ"ה) דאף אם המשכון נמצא ביד הלוחה ע"י המלוה שנהג כהלכה והחזיר ללוה כלי לילה מ"מ כיון שבע"ח קונה משכון הוי כגבוי.

ויש לדון בצ"ק אם דינו כמשכון, ובשו"ת מנחת שלמה (ח"ג סי' קל"ב סימן י"ט אות ד') כתב דאפשר שדינו כמלוה על המשכון.

בדיני פרוזבול

אך באמת יש לחלק בין משכון לצ'ק. ובאמת עדיף משכון דגופו ממון ולא מחוסר גוביינא. ואף לפי המבואר דאף כאשר המשכון ביד הלוה אינו משמט מ"מ גם אז הו"ל כאילו המלוה מוחזק בו אלא שמחזירו לשימוש הלוה כדינו, אך מ"מ ביד המלוה לממש את קנינו במשכון ולגבות חובו ממנו משא"כ צ'ק שאין גופו ממון, ועוד דלפעמים אין כיסוי לצ'ק או שהלוה מבטלו.

אך עוד מבואר במשנה (שביעית פ"י מ"ב) דכל מעשה בי"ד אינו משמט, וכך נפסק בשו"ע (סעיף ח') דחוב שיש עליו פסק בית דין אינו משמט משום דהוי כגבוי וכמבואר בבית יוסף.

ולכאורה עדיף צ'ק מפסק בי"ד, דפסק בי"ד מ"מ הוי מחוסר גוביינא מיד הלוה משא"כ צ'ק כנ"ל. אך אפשר דכח בית דין שאני.

מ"מ יש לעיין בשאלה זו מתוך שלשת הלכות הנ"ל, אם זה דומה לשטר שיש בו אחריות, למלוה שיש עליה משכון, או לפסק בי"ד.

ולמעשה נוטה אני לדעת הגרש"ז אורבך דאין השביעית משמטת מלוה כשיש צ'ק ביד הלוה. אך מהיות טוב ראוי לכתוב פרוזבול.

ה

האם יש ענין להשאיר חוב כלשהו שהשמיטה ישמיטנו ולא לכלול אותו בפרוזבול

כך אכן כתב בבן איש חי (סוף פר' כי תבא), ועיין עוד בזה בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן קנ"א).

אך כבר ביארתי (מנחת אשר שביעית סימן י"ח) את הנלענ"ד דאין שמיטת כספים אפקעתא דמלכא, ואף המלוה אינו מצווה למחול חובותיו, וכל מצות שמיטת כספים אינה אלא עזיבת החובות, ושמיטת כספים דומה לגמרי ביסוד גדרה למצות שמיטת קרקעות, וכשם שנצטוונו לעזוב את הקרקעות ולא לעבדן בחרישה וזריעה, כך נצטוונו לעזוב את החובות ולא לגבותן.

ובאמת לא מצינו בתורה לשון שמיטה אלא בשתי אלה, מחד נצטוונו בשמיטת קרקעות ואיסור עבודת הארץ (שמות כ"ג י"א) "והשביעת תשמטנה ונטשתה",

בדיני פרוזבול

וברש"י שם "תשמטנה – מעבודה", ומאידך נצטוונו (דברים ט"ו ב') "שמוט כל בעל משה ידו".

ואף לשון אפקעתא דמלכא מצינו בשתי אלה, בב"מ (ל"ט ע"א וק"ו ע"א) וברש"י (שם ק"ו) "אפקעתא דמלכא – המלך ביטלו מלזורעה" ובשמיטת כספים מצינו לשון אפקעתא דמלכא בדברי רבותינו הראשונים (עיין מנחת אשר שביעית סימן י"ח).

ונראה מזה דגדר אחד לשני מצוות אלה, וכשם שהשביעית מפקיעה מן האדם את הזכות לממש בעלותו על קרקעותיו לזורען ולאכול פירותיהן כך השביעית מפקיע מן האדם לממש את חובותיו ולגבותן.

ונראה לפי"ז דכשם שכתבתי במנחת אשר (שביעית סימן כ"א) שאין כל ענין לקנות קרקע בשביעית על מנת שלא לזורעה, כך נראה דאין כל ענין להלוות על מנת לשמט.

ונראה עוד בזה, דהנה נתבאר (במנחת אשר מכות סימן י"ג אות ו') בגדר הלאו דהשמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, דבאמת אין מצוה על האדם לחלק מעותיו במתנה בשנת השביעית, ואין כל עבירה ופגם להתנות על מנת שלא תשמטני בשביעית כשם שאין כל איסור להלוות על המשכון או למסור שטרותיו לבית דין ולכתוב פרוזבול.

וכל גדר מצות שמיתת כספים אינה אלא במצב של בדיעבד, כאשר הלוה כסף לחבירו והלוה לא שילם בזמן ועבר עליו השביעית, והמלוה יש לו צורך בכספים אלה ובשעת ההלוואה התכוון לגבותן, ועכשיו הוא מתגבר על יצרו ועל זכותו ומשמט זה מצוותו, והרי זה כמי שיש קרקע בידו שהוא זורע ואוכל פירותיה בכל שאר השנים ובשביעית הוא משמיט וזה מצוותו, אבל אין כל מצוה להלוות מתחילה על מנת לשמט.

ובאמת נראה דכל כה"ג אין כאן הלוואה אלא מתנה בעלמא, דהלא אין הדעת סובלת ואין זה מקובל שיבא אדם לחבירו ליתן לו הלוואה בסכום פעוט כאשר פלוני לא ביקש, ובהכרח יצטרך להסביר ללוה שכל כוונתו אינה אלא לקיים את המצוה של שמיתת כספים ואין לו כל כונה שכסף זה יחזור אליו, וכל כה"ג אין כאן אלא מתנה בעלמא.

בדיני פרוזבול

הגע בעצמך, אם אכן תעבור השביעית על חוב זה והמלוה כתב פרוזבול והחליט שלא לשמט, והצדדים יבואו לדין, נראה לכאורה שנפסוק שפטור הוא מלשלם דהלא מעולם לא ביקש הלוואה מחבירו, וחבירו הוא זה שהציע לו לשמש בעבורו "חפצא דמצווה" כדי לקיים מצות שמיטת כספים והלוה הסכים לקחת מעותיו לשם כך, ומעולם לא לקח כספים אלה על מנת שיתחייב להחזירם.

וא"כ אין כאן לא יגוש כיון דאין לו זכות לנגוש, ואין מצוה לשמט את מה שאין בידו לתבוע.

ואין זה דומה למש"כ הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"ט ה"ט) דהמלוה את חבירו על מנת של יתבענו השביעית משמטתו, דלהדיא כתב שם הכסף משנה דהשביעית משמטתו כיון שחייב לשלם כדי לצאת ידי שמים דלא התנה אלא שלא לתבעו בדיני אדם אבל לא פטרו מדיני שמים, משא"כ בגידון ואף לפי דברי המלוה לא הלווהו אלא על מנת לשמט ולפטרו אף בדיני שמים.

ואף שאמרו חז"ל (שביעית פ"י מ"ט) דהמחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו, אין זה אלא מעלת החסידות אך אין עליו כל חיוב שהוא ואף לא לצאת ידי שמים, ואף לא לפנים משוה"ד.

ועוד דעד כאן לא אמרו דרוח חכמים נוחה הימנו אלא בהלוואה דעלמא שלוה על מנת לשלם והמלוה נושא אליו את עיניו לקבל בחזרה את אשר הלוה לו בחסדו ותום לבבו, ולהדיא אמרו שם במשנה דכל המקיים דבריו רוח חכמים נוחה הימנו, אבל בני"ד שהלוה לא ביקש מאומה והמלוה הוא זה שיזם הלוואה זו על מנת לקיים מצוה, פשיטא שאין על הלוה שום שמץ מצוה להחזיר חוב זה, ואף אין רוח חכמים נוחה הימנו.

סוף דבר לענ"ד כל כה"ג הוי מתנה בעלמא וממילא אין בו כל מצוה של שמיטת כספים.

אך על אף כל האמור לעיל, כבר ביארתי במנחת אשר (שם שביעית סימן כ"א) דאף שלענ"ד אין כל ענין לקנות קרקע באר"י על מנת לשוממו בשביעית, במעלות גדולי החסידים הדבקים במצוות ה' בכל לבבם ובכל נפשם וידוע דיש ענין על פי הקבלה שהאדם יקיים את כל תרי"ג מצוות שבתורה (אלה שבידו לקיים) על מנת

בדיני פרוזבול

לזכות באורות ובהארות עליונות וקדושות הנשפעות מכל מצוה ומצוה לפי ענינה וספירותיה, להם ולדכוותם יש ענין בכה"ג, וא"כ נראה אף לגבי שמיטת כספים, אעפ"י שבגדרי ההלכה אין זה דומה כלל למצות ציצית שהאדם מצווה ליכנס לחיובה ובעידנא דריתחא אף נענש שלא קיימה (מנחות מ"א א ע"א), מ"מ על הצדיקים ועל החסידים מעלת ההשתוקקות וחכם לב יקח מצוות.

ומ"מ אם רצונו של אדם לקיים מצוה זו עליו להתנות עם הלוה ולהסביר לו שמדובר בהלוואה ואם ירצה יש לו זכות לכתוב פרוזבול ולגבות לאחר השביעית, ושדעת הלוה מסכמת לזה, ואז ישמיט את החוב ויקיים מצוותו.

ודו"ק בכ"ז.

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

הן טעמים רבים נאמרו בביאור מנהגנו להתחיל באמירת הסליחות במוצאי שבת קודש בין אם ימי הסליחות מעטים או רבים. וטעם מחודש כתב בזה בלקט יושר (עמוד 114):

"לכך טוב להתחיל מיד ביום א' כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת עונג שבת ואמרינן בגמרא (שבת ל' ב') שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה של מצוה, לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל במוצאי מנוחה".

ודבריו חידוש לכאורה, דהלא בעומק תודעתנו נחרתו הסליחות בצפורן שמיר של אימת יום הדין, ביראה ופחד אומרים אנו סליחות אלה. והנה חידש הלקט יושר שצריך לומר את הסליחות בשמחה ומשו"כ מתחילים אנו במוצאי שבת כיון שעדיין שמחת השבת אופפת אותנו.

אך באמת נאים הדברים ומתיישבים על הלב, דכבר כתב רבינו יונה החסיד בפירושו למסכת ברכות (כ"א א"א ע"א מדפי הרי"ף):

"וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה טעם הדבר כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם וישכח עניני הבורא על כן צריך לערבב זה עם זה כדי שיהיה על הקו הממוצע ופשטיה דקרא כך הוא שאע"פ שאצל בשר ודם היראה והשמחה הם דבר והפכו שבשעה שהאדם מפתח מזולתו הוא עומד נרתע ודואג אבל הקב"ה איננו כן אדרבה כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה מפני שבאמצעיתה מתעורר לקיים המצות ושש ונעלה בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

ועל שמחה כזו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה' ביראה וגו' ובפסוק אחר עבדו את ה' בשמחה ר"ל תעבדו את ה' ביראה ובאותו היראה תשמחו ותגילו בה כמו שאמרנו ואע"פ שמחה אחרת אסורה כמו שהוזכר למעלה שמחה זו מותרת ומחוייבת כענין שנא' תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב וגו'".

הרי דאין כל סתירה בין יראה לשמחה אלא משלימים הן זו את זו וכגודל היראה גודל השמחה, והוא שאמר הכתוב (תהלים ב' י"א) "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה".

וזה שמצינו בדברי הנביא (נחמיה ח' י') "לכו אכלו משמנים שתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, אל תעצבו, חדות ה' היא מעוזכם". על אף שיום זה יום הדין הוא חדות ה' היא מעוזכם, והשמחה מלווה את היראה.

וכבר נתבאר במק"א (עיין מנחת אשר שיחות על המועדים ח"א מאמר כ"ב) דזה ענין התקיעה והתרועה. התקיעה מבטאת שמחה, וכדמצינו בחצוצרות "וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם" (במדבר י' י'), בעוד התרועה היא קול של דאגה, פחד ושברון לב, וכדכתיב "והיה כי תבא מלחמה על ארצכם והרעותם" (שם י' ט'), עי"ש.

והוא שאומרים אנו בסליחות דיום ראשון "במוצאי מנוחה קדמנוך תחלה... לשמוע אל הרינה ואל התפלה". רינה לשון שיר של שמחה היא וכמבואר בזכריה (פרק ב' י"ד) "רני ושמחי בת ציון". הרינה והתפילה, השמחה והחרדה כרוכות יחד מן השמים בימי הדין והרחמים.

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

סלח נא לעוון העם הזה

הנה מנהג ותיקין הוא שבימי הדין והרחמים קמים באשמורת הבוקר ואומרים סליחות ומרבים בתחנונים. ומצינו בזה מנהגים חלוקים. הר"ן במס' ר"ה (ג' ע"א מדפי הרי"ף) הביא בזה ג' מנהגים. מנהג ברצלונה שמתחילים לומר בכ"ה אלול מפני שתחילת בריאת העולם בכ"ה אלול היה. מנהג גירונה שרק בראש השנה מתחילים לומר סליחות, ויש מקומות שמתחילים בר"ח אלול מפני שביום זה עלה משה למרום "והתחילה מ' יום שנתרצה הקב"ה למשה".

וגם הטור בסימן תקפ"א הביא מנהג רב כהן צדק ורב עמרם גאון ומנהג שתי הישיבות לומר סליחות בעשי"ת, ועוד מנהג הביא לומר סליחות מר"ח אלול, ושוב כתב דמנהג אשכנז לומר סליחות מכ"ה אלול עי"ש.

אמנם בלקט יושר ח"א עמוד קי"ח כתב דכאשר ר"ה חל ביום ה' מתחילין לומר סליחות ביום ראשון שלפניו וז"ל:

"כשחל ר"ה ביום ה' נוהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו, משום דצריכין ג' ימים להכנה. מ"ת, עמוד ביום ב' דהוי נמי ג' ימים לפני ר"ה, וי"ל לעולם עומדין ביום ראשון, משום שהוא סמוך לשבת. ונהג כל אדם ללמוד בשבת, וכן הוה בימיו, משום דאין לאדם עסקים, וגם יש לו פנאי ללמוד, והביא משל. כשבאו ישראל לא"י רוצה תורה לחגור שק משום כשהיו ישראל במדבר היו פנויים ממלאכה, והיו לומדים תורה, אבל עתה כל אחד ואחד הולך לכרמו, (ואינם לומדים תורה). אמר הקב"ה משל לשתי אחיות ואחת לוקח (לוקחה) לאיש ואין לה בת זוגה כו' כך השיב הקב"ה יש לך בת זוג ושבת שמו, ובשבת הם פנויים ממלאכה והיו לומדים תורה. לכך טוב להתחיל ביום א', כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת ענג שבת, ואמרינן (שבת ל' ע"ב) אין

לשמוע אל הרינה ואל התפילה

השכינה שורה לא מחמת עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל במוצאי מנוחה".

וחידוש למדנו מדבריו דאת הסליחות יש לומר לא רק ביראה ופחד מאימת הדין אלא אף בשמחה, וגילו ברעדה כתיב, ואין השכינה שורה אלא מתוך שמחה.

ובדברי הט"ז והמג"א שם למדנו עוד טעם למה שצריך לכל הפחות ד' ימי הסליחות. דבאמת מן הראוי להתענות כל עשרת ימי התשובה, אלא שד' ימים יש בעשי"ת שאסור להתענות בהם. שני ימי החג, שבת קודש, וערב יוה"כ. וכנגדן ד' ימי סליחות לסליחה, לכפרה ולתענית, עי"ש.

ועוד טעם הביא שם הבאר היטב בשם עט"ז. ד' ימי הסליחות כנגד ד' ימי ביקור המצינו בקרבן, שהרי בר"ה ועשיתם כתיב וכאילו אנו קרבנות.

ונראה להוסיף על דבריו לפי המבואר בר"ה ט"ז ע"א "אמר הקב"ה לישראל תקעו לפני בשופר של איל ואני אזכור לכם אילו של יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם". הרי שזה עיצומו של יום וכל מצות השופר "מעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם", ומן הדין שיקבעו ד' ימי ביקור כדין הקרבנות.

ואם חלילה ימצא בנו מום, יש לשוב בתשובה ולהעבירו מן העולם שהרי מום עובר אינו פוסל את הקרבן. אמנם כל עוד מום ימצא בו אף אם מום עובר הוא הקרבן פסול, ולשם כך ניתנו ארבעת ימי הסליחות כנגד ארבעת ימי הביקור, שאם חלילה בעלי מום אנו ואין אנו ראויים להתקרב אל הקב"ה, נעביר את המומים שבלב ונשוב בתשובה שלימה לפניו ית"ש, והקב"ה יעלה עלינו כאילו עקדנו עצמנו כיצחק בן אברהם.

רחמנא אידכר לן זכותא דיצחק עקידה

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן מוה"ר יוסף דוד ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז

הר"ר דוד הגר הי"ו

לזכר אנג'לס